

Imádkozzuk vagy sem, a Miatyánk különleges szöveg. Egyrészt jól dokumentálhatóan kétezer éves, másrészt minden keresztény ismeri a világot minden táján. Sok változata van, sokféleképp mondják vagy éneklik, százféle nyelven, kórusban vagy szólón, nők és férfiak, állva, ülve, leborulva. A Miatyánk összeköt, inkább mint sok más kulturális örökségünk. Nemcsak teológia, nemcsak egyháztörténet, hanem kultúrkinccs. Méltó arra, hogy egy nagyszerű kiadvány témája legyen. Egy albumé, amelyet különféle keresztény vallási csoportok képviselői közös munkával alkottak, *Szöcs Géza* kezdeményezésére, a szekszárdi *Schöck Gyula* menedzselésével.

A Tolna megyei könyvműhelyre érdemes odafigyelni. Kiadásában művészi könyvek, reprintek és új kiadású albumok jelennek meg olyan kivitelben, amely rendhagyó és valósággal megfizethetetlen. Schöck különösen a régi erdélyi kiadványokat gondolja, és teszi ismét hozzáférhetőkké. Olyanokat, mint ez a kötet is, amelynek a borítója egy Apafi-kódexet másol. Erdélyt idézi, annak aranykorát, a viszonylag hosszú és viszonylag békés fejedelemséget az oszmán uralom alatt.

A *Miatyánk* kötetet sokan írták. Az, hogy tulajdonképp Schöck Gyula szerkesztette, csak nehezen bogozzható ki a számos együttműködő fősorolásából. Huszonegy teológus, vallástörténész, irodalomtörténész, filozófus, muzeológus, könyvtáros együttműködéséből keletkezett, ábécésorrendben föltüntetve, egyházi kötődésük említésével, ám attól függetlenül. Nem egyházi kiadvány, bár mondanivalója olyanokhoz szól, akiknek van tudomásuk a kereszténységről. Igaz, néhány felekezet hiányzik belőle – pl. a Hit Gyülekezete, vagy Iványi Gábor Evangéliumi Testvérközössége –, de a nagy többség benne van. Jelül az együttműködés szándékának – no meg a könyvalkotó szervezőképességének. Nem állítjuk, hogy a tanulmányok egyenletes színvonalúak, azt azonban igen, hogy minden szerző a tőle telhető legjobbat írta, és tudományos igényű irodalomjegyzéket, jegyzetapparátust használt. A *Miatyánk* nem templomi kegyesség. Nekünk

beszél, hozzánk szól, a művelt és nyitott közönséghez, amely érdeklődik, és hajlandó befogadni részben szokatlan, részben ismeretlen gondolatokat.

Az album – A4-es méretben, csaknem félezer oldalon, nem egészen tízezer forintért (ami nem pénz manapság ilyen kiadványért) – formálisan két részre oszlik, valójában három gondolati köre van. Az első a Miatyánk szövegéről, rajta keresztül az imádságról, valamint az imádkozásról szól okos, mértéktartó, helyenként elmélyült, de mindenütt közérthető és tudományosan dokumentált formában. A második a Miatyánk helyéről a különböző felekezetek szertartásában és liturgiájában. A harmadik gondolati kör album az albumban: huszonegy könyvrégiség bemutatása, és azon részeinek faksimiléje, amelyek a Miatyánk két bibliai változatát tartalmazzák.

A Miatyánk szövegelemzésein át a mélybe, az emberi kor antropológiai régiségeiig nyílik szédítő út. Ami magát az imádkozást – mint emberi tevékenységet, humán viselkedésformát – illeti, gyökerei szinte az előemberig, a varázslások világáig nyúlik (*Mezősi Miklós*). E varázslásokkal és bűvölésekkel (boszorkányságokkal) az ember próbálta az istenséget kényszeríteni arra, hogy neki segítsen, összekapcsolva a transzcendenst az evilági küzdelmekkel. Az imádkozó ember – aki a Miatyánkot is mondja – eredetileg a túlélésért küzdő ember volt; a harcos, a vadász, a bujdokoló. A Miatyánk elmondása ilyen ősi gyökerekből sarjadt. Szálai a zsidó hagyományokba visznek vissza; pontos mását a zsidó hagyományokban nem találjuk ugyan, de fordulatai és egyes megfogalmazásai mégis azt idézik vissza (*Kocsis István*). Sajnos, hebraisztikával foglalkozó tudós nem működött közre a kötet elkészítésében; így a keresztény ősiség zsidó gyökereit a zsidó tradíció felől nem, csak a keresztény tradíció felől próbáljuk megérteni. A két hagyomány egymásra épülése mégis eléggé nyilvánvaló. Hogy is ne lenne az, amikor azok, akik a szöveget – éppen ezt a szöveget szó szerint – először mondták, maguk is a zsidó hagyomány őrzői, ápolói és megújítói voltak.

Az imádkozó ember a maga bűbájoló szándékával a kulturális antropológia és azon át az összehasonlító vallástudomány bekapcsolódása a Miatyánk értelmezésébe. A nyelvtörténet és az ókori irodalom

¹ Schöck Gyula szerk.: Közéltetések a Miatyánkhoz. Szekszárd, Schöck ArtPrint Kft., 463.

története viszont ahhoz segít hozzá, hogy magát ezt az imát alaposan megérthessük, és „üzenetét” a jelen formából kibonthassuk. A tanulmányok másik, nagyobb része izgalmas nyomozásokat és mélyreható szöveganalíziseket tartalmaz a szöveg keletkezéséről, variánsairól, szövegromlásokról és átalakulás történetéről. *Czire Szabolcs* bemutatja a föltételezett forrást, amelyre a két alapvető variáns (Máté és Lukács) visszavezethető, jóllehet magát az ősforrást eddig még nem sikerült régészetiileg föltárni. (A Miatyánk mint szöveg a Máté szerinti evangélium alapján terjedt el; ez az a néhány bibliai vers, amely Kr. u. 100 óta torzítva és újból rekonstruálva azzá a bizonyos globalizált szöveggé vált.) A fordítások során fölhasznált szavak és szórendek variánsai mind jelentést hordoznak; például a „napi” még inkább a „mindennapi” kenyér. A szövegek analíziséből az egykori bölcsészeti kultúra mutatkozik meg, amely a kimondott, még inkább a leírt szóból következtet a kultúrára, amely a szövegeket körülveszi, és értelmezi a kort, amely a kultúrát megalkotta.

Külön szót érdemel néhány kisebbségi Miatyánk, mert ez is szerepel a válogatásban. Kár, hogy nem több: pl. a cigány/roma Miatyánk teljesen hiányzik. A moldvai csángó Miatyánk története azért izgalmas, mert tükrözi a magyar nyelvet a nyelvújítás előtt, valamint küzdelmét etnikai identitásáért, amelyet a hivatalos egyház a latin, majd román nyelvű liturgián keresztül akarva-akaratlan elnyomott. A magyar nyelvű Miatyánk imádkozása a családi otthonokba visszazorulva sokszor már érthetlenné vált, mint valami ismeretlen szertartási nyelv. Mondták, még ha nem értették is meg (*Mohay Tamás*).

A kun Miatyánk föltűnése és sorsa legalább ilyen különleges. Különböző elemzések keresték az eredetét, és megtalálni vélték a kipszak török, a tatár vagy a Kárpát-medencében már a XIII. században megjelent kunok nyelvében. A szövegváltozatokból az is kiderült azonban, hogy az egyetlen teljes szövegű kun Miatyánk hibás, nyelviileg azonosíthatatlan, és valószínűleg a reformáció korára néz vissza. Politikai (nem egyházi, istentiszteleti) célja lehetett: a kun létezés és identitás bizonyítása abban a korban, amikor a Kunságok és a Jászság lakói alattvalói önállóságukat törekedtek az udvartól visszaváltani (*Mándoki Kongur István*).

A Miatyánk-könyv tanulmányainak másik köre az imádság szerepét és jelentőségét mutatja a különböző egyházak szertartásaiban. A szertartások története maga is a kultúrtörténet része; egy olyan művelődéstörténeté, amelynek bizonyos szakaszában

nem áll rendelkezésünkre más írott forrás, mint az egyes szertartáskönyvek. Sajnos az áttekintés nem teljes; ahogy korábban is jeleztük, hiányoznak belőle olyan ortodox egyházak, amelyek a magyar történelemben is megjelentek, noha csak epizodikus (pl. az erdélyi örmény ortodoxok). A bizánci ortodoxok szertartásának változásait így is izgalmas végigkísérni, mert jól kiolvasható belőle a politikatörténet: a Habsburg-uralom ideológiai egységesítési törekvései, pl. a görög ortodoxok áteröltése egy görögkatolikus felekezetbe (*Baán István*). A görögkatolikusok megjelenése az egykori birodalom határain napjaink politikai küzdelmeiben is ott van, többek közt az ukrán–orosz háborúban, vagy Kárpátalja ukrán lakosságának identitástudatában.

A kötet értelemszerűen a római katolikus hagyomány dominanciáját mutatja; a Miatyánk helye és jelentősége elsősorban a katolikus, másodsorban a lutheránus liturgiában tanulmányozható. Luther, úton a reformáció felé, az „úri imát” istentisztelete egyik központjának tartotta (*Reuss András*), és ezt a hagyományt máig tartják az evangélikusok (*Hafenscher Károly*). A liturgia megváltozása a protestantizmus kiválását, fönmaradásért folytatott küzdelmét is visszatükrözi Luthertől az erdélyi Dávid Ferencig (antitrinitáriusok, vagy ahogy a kötet a saját nevükön nevezi őket, unitáriusok). Az utóbbiak szertartásrendjének hanyattatásaiban visszaköszön a reformáció előrehaladása Magyarországon és Erdélyben: egy-egy szertartáskönyv mögött új meg új prédikátor bukkan föl – például Heltai Gáspár vagy Huszár Gál –, s mindegyik végigjárja a protestantizmus útját Luthertől Kálvinnon és a kálvinizmuson át az olasz Blandratáig és a lengyel szociniánusokig, míg végül az antitrinitáriusok a kolozsvári liturgia megalkotójával, Dávid Ferencel is szakítani kénytelenek, mert ő halad tovább a szombatosság felé, míg az őt követő gyülekezeteknek megálljt parancsol a törökök visszazorulása és az erdélyi fejedelemség Habsburg-uralom alá kerülése (*Molnár Lehel*). A Miatyánk a művészileg gazdag katolikus liturgiától a lutheri liturgián keresztül a puritán változatokig (református, unitárius) fokozatosan visszazorul a kisközösségi imádkozásba, egyes gyülekezetekben főleg temetéskor mondják. Az őskeresztények mindig imádkozták, kötött szöveggel, az ókeresztények szertartásrendje szerint négyszer naponta. Kár, hogy a kötet nem ad kitekintést a muszlim imádságokra, hogy megtudhassuk, az iszlámnak van-e a Miatyánkhoz hasonló imája, vagy hogy szertartásai mennyire emlékeztetnek az ortodox gyülekezetek liturgiájára.

A kötet, mint fõnt említettük, egyúttal album is, amely a könyvészeti régiségektõl indulva csaknem napjainkig mutatja be a különféle Bibliák és bibliafordításokban a Miatyánkot tartalmazó szövegszakaszokat. Más megközelítésben ugyan, de ez a része a könyvnek – amely mintegy a felét foglalja el – legalább annyira izgalmas, mint az elõzõ kettõ. Mint emlegetni szoktuk, a könyveknek történetük van, többek közt az, ahogyan nehéz, kézzel másolt fóliánsoktól nyomdai termékekké váltak, röpiratok és rölapok lettek belõlük, olcsó, majd ingyenes kiadványokká alakultak át, míg manapság, digitális korunkban sokszor csupán elektronikusan léteznek. Történetük másik vonulata a könyvtárak és a tulajdonosok vonulata, akik egy-egy könyvet megszerztek – örököltek, megtaláltak, kisajátítottak –, és könyvtárjukban helyeztek el. Maguk a könyvtárak is vándoroltak, így a legpompásabb fóliánsokat ma nem is Magyarországon találjuk meg, hanem másutt múzeumokban, könyvtárakban; a Miatyánk pedig sokszor rejtve marad egy-egy ismeretlen kiadványban (szertartáskönyv, hittankönyv, iskolai

tankönyvek). És mivel történetük túlnyomó részében nyomtatni kellett õket, a Miatyánkot közlõ kiadványok nyomdái is vándoroltak, néha többszáz, akár ezer kilométert vagy mérföldet is. A protestantizmus ébredezõ és újonnan alapított nyomdáitól a diadalmasan elõretörõ rekatolizáció nyomdáig, valamint a menekülõ nyomdáktól az újraalapított nyomdáig, az uralkodók rendelte betûktõl és betûmetszõktõl a szétszóródó betûkészletekig – ez mind benne van a más-más megjelenésû, könnyebben-nehezebben böngészhetõ Miatyánkokban.

A *Miatyánk* címû kötet olyan vállalkozás, amely átível korokat és társadalmakat, népcsoportokat s társadalmi közösségeket. Tükrözõdik benne Magyarország és a Kárpát-medence története, küzdelmei és átalakulása. Visszapillantás és elõretekingítés egyben. S ha terjedelménél és áránál fogva nem merném is minden érdeklõdõnek ajánlani, tartalma és kiállítása miatt mégis szeretném föl hívni rá a figyelmet. Schöck Gyula és mûhelye maradandót alkotott. Olyan mûvet tett elénk, amely kulturális és vallási vonatkozásain keresztül közösséget épít.